

Sobre l'exposició Van Dongen a Barcelona (1915)

FRANCESC FONTBONA

La primavera del 1990 va tenir lloc al Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris una gran exposició antològica de l'obra del pintor holandès de l'escola de París Kees Van Dongen (Delfshaven 1877-Montecarlo 1968), figura singular de l'art contemporani internacional.

Com sol passar amb aquest tipus d'antològiques, la de Van Dongen ha servit per a revisar en profunditat l'obra d'aquest pintor extraordinari, vinculat al *Fauvisme* als seus inicis, i seguidor, més tard, d'una via personal a mig camí de la renovació i la tradició; i ha servit també per a publicar un catàleg que, a part dels diversos articles monogràfics que conté, recull a més una àmplia bibliografia sobre Van Dongen, la llista de les seves exposicions i un resum biogràfic força detallat.¹

De la lectura d'aquestes llistes d'exposicions i de bibliografia se'n desprèn, entre moltes altres coses, un fet sorprenent: que hi ha un buid informatiu total sobre Van Dongen als anys 1915 i 1916. Així queden recollides a l'esmentat catàleg referències bibliogràfiques sobre l'artista ininterrompudament entre 1904 i 1939, amb l'excepció, però, d'aquests anys 1915 i 1916, durant els quals sembla no haver-hi res publicat sobre ell. Igualment, els únics anys entre 1903 i 1943 en que no hi ha constància en aquesta publicació de cap exposició de Van Dongen són 1915 i 1916.

De fet, aquesta llacuna és molt explicable si tenim en compte que

1. [PAGÉ, Suzanne, commissariat général:] *Van Dongen. Le Peinture 1877-1968*, Musée d'art moderne de la Ville de Paris, 22 mars-17 juin 1990.

cobreix els anys centrals de la Primera Guerra Mundial. És una època particularment inestable en la biografia de Van Dongen: la seva primera dona —Guss Preitinger— i la seva filla —Dolly— eren a Holanda en esclatar el conflicte el 1914, i el pintor, que era a París, no va reveure-les fins quatre anys més tard. I la llarga separació acabaria en divorci.

D'altra banda, la guerra perjudicà lògicament el comerç d'art, i Van Dongen va veure rescindit, el 1916, el contracte que tenia amb el famós marxant d'art Bernheim-Jeune. Són veritablement uns anys de greus alteracions en la vida pública i privada del pintor, i és lògic que siguin difícils de conèixer.

Tanmateix, informació desconeguda pels especialistes en Van Dongen fa que el buid biogràfic pugui ser parcialment alleujat. Així, durant aquest període el pintor celebrà almenys una exposició individual desconeguda pels seus biògrafs encara que esmentada en la bibliografia catalana. Va ser a les galeries Dalmau de Barcelona, quan aquestes estaven al carrer de Portaferriça 18;² exposició que donà lloc a diversos articles que cobreixen també el buid bibliogràfic detectable en l'història del pintor en aquells anys.

En aquesta exposició, que s'inaugurà el 26 de desembre del 1915³ i s'acabà a mitjana del gener següent, Van Dongen compartí sala amb un altre artista, el xilògraf català resident a París Lluís Jou, que iniciava aleshores la seva carrera de bibliòfil que el duria, anys a venir, a l'Institut de França. Coneixem l'existència de la mostra —de la que Josep Pla n'ha parlat alguns cops com veurem —per diverses notes i articles a la premsa i pel catàleg que s'en publicà, un targetó imprès a les dues cares, l'únic exemplar del qual existent ara per ara en una institució pública és el de la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona.⁴

Va ser una exposició reduïda, que constava només de set obres; el mateix Van Dongen la considerava com una «targeta de visita»,⁵ però va tenir força transcendència. Les set obres exposades portaven els títols

2. L'única exposició de Van Dongen a Catalunya recollida pel catàleg de la recent antològica parisenca és la seva participació a la col·lectiva d'*Art francès d'avantguarda*, celebrada també a les galeries Dalmau de Barcelona el 1920 (*Van Dongen, op. cit.*, p. 241, on el nom de la galeria apareix erròniament grafiat Dalman).

3. *Exposició Jou-Van Dongen*, «La Veu de Catalunya» (Barcelona), «Pàgina Artística», núm. 315 (27 desembre 1915).

4. Biblioteca de Catalunya. Secció de Gravats, IV (9) C 1915. Les exposicions de Van Dongen i de Lluís Jou compartien sala però no catàleg, ja que cada una d'elles en tenia de propi, pel que les hem de considerar com dos esdeveniments independents que només coincidiren en un mateix espai.

5. Així ho va manifestar a un anònim crític: *Notes d'art (De Nadal a Reis)*, «L'Esquella de la Torratxa» (Barcelona), núm. 1933 (14 gener 1916) pp. 39-40.

següents: 1. *Tanger*; 2. *Vacances*; 3. *Cousine*; 4. *Le chrysanthème*; 5. *Intérieur*; 6. *Portrait de la Princesse Salomé Andreeif*, i 7. *Danseuse orientale*; i identificar-les totes requeriria un treball diferent i de més abast que el d'aquest article. Quedin, però, consignats els títols aquí per a qui es proposi seguir aquest fil.

Quan Van Dongen va exposar a Barcelona no era ja un desconegut pels afeccionats a l'art catalans. En data tan reculada com 1905, per exemple, ja trobaríem que Eugeni d'Ors transcrivia unes declaracions del pintor holandès sobre l'Impressionisme i els nous camins de l'art.⁶ Un parell d'anys abans de la seva exposició a Barcelona, d'altra banda, al diari barceloní «La Publicidad» havia aparegut un ampli article sobre el pintor on se'l definia com «artista original, personalísim [que] es de entre los jóvenes que hoy trabajan con fe y devoción el más interesante».⁷ Així mateix l'efímera però significativa «Revista Nova» de Barcelona, ja havia dedicat també a Van Dongen la portada d'un número en el que hi havia un article de Joan Sacs —pseudònim de Feliu Elias, que seria acadèmic de la nostra institució— i un text del mateix Van Dongen, a part de reproduccions.⁸

Ja en vistes a l'exposició, la revista «Vell i Nou» anunciava amb positiu interès la presència d'«aquest artista que de vegades ha sabut interpretar amb un somriure dolç l'infern del vici i de la perversitat de la vida del subsòl de París, i que altres cops s'ha posat a córrer terres com les d'Egipte, no per copiar mòmies ni mastabes, sinó per donar-nos elegant la silueta d'una dona fellah anant a la font, o una ombra en el desert».⁹

El diari «La Veu de Catalunya», òrgan oficiós del catalanisme oficial, anunciava la propera exposició de Van Dongen qualificant decididament l'artista de «cèlebre pintor holandès» i recordant que «ja és sabut el lloc preeminentíssim que ocupa entre les escoles pictòriques més avan-

6. O. de R. [Eugeni d'Ors]: *Al endemà del Impressionisme*, «El Poble Català» (Barcelona) (19 agost 1905). Van Dongen en aquestes declaracions recollides pel jove Ors —que transcrivia de fet una enquesta feta a França per Charles Morice— deia que «l'art eternament prendrà direccions noves, y alguna cosa va a comensar», i que «el moviment impressionista és finit».

7. *Van Dongen*, «La Publicitat» (Barcelona), núm. 12343 (7 agost 1913), «Jueves artístico», núm. 34. L'article es dedica especialment a transcriure'n un altre d'André Warnod publicat a «Comoedia» i reproduïx tres pintures de Van Dongen: *Retrato de una mujer*, *Academia* i *El Negro*. (Agraeixo a Jaume Vidal Oliveras, autor d'un complet estudi encara inèdit sobre Dalmau, que m'hagi comunicat l'existència d'aquest article, així com diverses altres informacions i precisions.)

8. SACS, Joan [Feliu ELIAS]: *Kees Van Dongen*, «Revista Nova» (Barcelona), núm. 13 (4 juliol 1914).

9. «Veu i Nou» (Barcelona), núm. 15 (15 desembre 1915), p. 12.

çades».¹⁰ Això era, però, una nota prèvia a l'exposició; la crítica de «La Veu...», en canvi, en inaugurar-se la mostra, no va ser massa positiva: malgrat que en l'anterior número de la pàgina artística del diari s'anunciava una extensa crònica de l'exposició, la crítica acabà essent una simple nota sense signar, atribuïble a Joaquim Folch i Torres, responsable aleshores de la pàgina artística d'aquell diari, en la que definia les obres exposades com «recordatoris d'una forta sensibilitat pictòrica que va a saciar-se sense més altre fi ni altre propòsit», i afegia que «les obres d'En Van Dongen són una fórmula de l'exquisitisme pictòric a que s'han entregat les darreres escoles de França».¹¹ Eren els anys triomfants del Noucentisme i és comprensible que l'estil de Van Dongen no resultés massa afí amb la tribuna més compromesa amb aquell corrent.

Menys afí encara resultava l'exposició amb l'ideal artístic del diari «La Vanguardia», representat pel seu crític de tants anys Manuel Rodríguez Codolà, que en el seu article sobre la mostra no va fer esment de l'aportació de Van Dongen mentre que sí que en va fer de les obres que Lluís Jou exposava allà mateix,¹² distinció significativa dels interessos artístics del conegut crític, futur secretari perpetu de la nostra Acadèmia de Sant Jordi.

L'exposició va tenir en canvi molt bona acollida a «L'Esquella de la Torratxa»,¹³ crítica atribuïble a Ramon Raventós «Moni»,¹⁴ que té a més l'interès de descriure més o menys tres de les obres, cosa important per a la seva possible identificació. Parla d'una «dançarina oriental una miqueta massa acadèmia (sic)», però la considera l'obra cabdal, «construïda amb una fermesa extraordinària sobre tot el ventre i el pit» i afegeix que «els verds amb que daura les carns no poden ésser millor aplicats, i les transparències del vel en la part alta són perfectes».¹⁵

El gust personal del crític es decanta, però, cap a un retrat d'una senyora amb brusa groga i barretet blanc, on l'autor «pinta decidit, atrevit, fent harmonies amb colors simples i crúus, i arribant a un resultat superb», i cap a *Vacances*, «la més encisadora», amb «aquella dona tumbada sobre aquell prat tan suau... i aquell nuvolet».

10. *Exposició Jou-Van Dongen a Barcelona*, «La Veu de Catalunya» (Barcelona), «Pàgina artística», núm. 313 (11 desembre 1915).

11. *Van Dongen a Can Dalmau*, «La Veu de Catalunya» (Barcelona), «Pàgina artística», núm. 316 (3 gener 1916).

12. M. R. C.: *Notas de arte*, «La Vanguardia» (Barcelona), núm. 15491 (6 gener 1916), p. 11.

13. *Loc. cit.*

14. És d'aquesta opinió l'estudiós de la premsa catalana Josep Maria Cadena, que així m'ho ha fet saber en amable comunicació.

15. Ha de ser l'obra que amb el títol *D'Orient* reproduïx R[omà] J[ori]: *Kées Van Dongen*, «Vell i Nou» (Barcelona), núm. 16 (1 gener 1916), pp. 6-7.

REVISTA NOVA

Ay I. - N.º 13

Barcelona, 4 de Juliol de 1914

20 cèntims

RETRAT DE NENA per Kim Van Donge

NOT PRECISÉ DELAT FRAN

Kees Van Dongen

DENA decadència. Refinament. A la tija, la flor que's mustiga conserva, potser, un aroma encara més subtil que tendre i viu i fresc a la planta. Mes cal tenir molt desperts els sentits, per tal de comprendre i apreciar el séu encant; cal haver alambicat espiritualment totes les sensacions. En aquests estats psíquics no s'anàlitzà; se sent córrer la vida. I per entremig de les emanacions no molt sanes de la perversitat, del vici, de totes les flors malaltices de la civilització, d'allò que'ns aparta de la Natura, s'escorre, com una serp, la dòna, les línies de la qual estilitzà amb refinament d'elegància l'artista. Aquest sentit de l'art marca una data en el temps.

Sols França ha produït aquesta manifestació d'un estat espiritual de l'home, que semblava cansat. D'un emmaridament dels poetes simbolistes amb el pintors impressionistes en va néixer aquesta pintura que té amb Van Dongen un dels séus més fermes representants. Vingueren després de Cezanne, ja molt, però molt ahunyats dels impressionistes. I essent fills espirituals del gran mestre d'Aix, no tenen, es diria, cap parentiu de sang, de temperament. Cezanne era un home que patia en crear; sentia tots els dolors. Potser tenia facilitat; mes la ofegava amb la seva potent voluntat. I així el veiem, a través de les seves obres, com sofreix un martiri anant a la recerca d'un tret, d'una llum, d'un color, que creia que li mancava. Fugia de tot allò que fos subtilitat, elegància, feminitat. Devé forta, sana, la pintura. Dintre un bodegó un tret de blau dòna a la poma una sumptuosa coloració que amb res no s'igualà. Els qui s'han impressionat de la seva manera de posar el color, no sembla que tinguin aques afany de la dificultat, aquesta poca satisfacció i conformitat amb l'obra feta. Es diria que són fàcils. I és que, potser, han amagat la ciència per deixar sols pura i manifestada la part subtil, espiritual d'una concepció que per portar-la a cap li ha calgut descórrer la carn, clavant el dolor l'urpa amb el neguit de la inquietut. Potser—i no ho sembla—hi ha hagut lluita, lluita bàrbara; però, imitant un gest de altiu senyor, s'amaga el propi sofriment amb un somriure dolç.

Veiem amb els quadres de Van Dongen un gran sentit decoratiu i una elegància refinada decadent. Ha creat un estil propi, imitat i seguit servilment per molts qui avui volen sentar plaça de moderns i personals, sense comprendre que el qui imita va sempre endarrerit. Hol landès, és fill directe de França per la seva obra; car sols dintre una molt alta civilització poden florir les arts com la seva. Hi ha, potser, una mica de literatura dintre aquest ambient que l'ha anat formant. Ha simplificat els procediments. Devé senzill i pur. Devegades sembla gairebé innocent al mig de flors que's creuen arrencades, sagnant encara, de l'infern del vici. Ha viscut Van

D'ORIENT, per Kees Van Dongen

UNA BALLARINA, per Kees Van Dongen

tant quan presenta amb forma plena la dona oriental com quan ens mostra, com flor de decadència de la civilització occitànica, la forma subtil i lleugera de la dona que somriu al vici com serventa d'un dels set Pecats Capitals.

Dongen dintre una civilització decadent; però aquest caràcter no el trobava sols a París, el porta fins a l'Egipte o als Marrocs, cap els pobles—no tant, amb tot, com Gauguin—que sembla que estan en contacte directe amb la Natura, perquè les civilitzacions que un dia hi foren fugiren, s'esvaniren, restant ara, només, el sediment de la Terra.

Potser en tota l'obra de Van Dongen es troba una incoherència de forma, una desproporció de valors. Però, com que res d'això no hi ha anem a buscar, sinó un sentit d'harmonia en les coloracions, queda satisfet el nostre desig. Van Dongen és un enamorat del verd i del blau; del verd que diu que és optimisme que gaudeix, i del blau que és llum i repòs. Aquests blaus i verds els posa com una auriola, per accentuar de vegades una ombra o per fer que aquesta ombra en mig del lluminós desert devingui transparent. Els tons que posa a la tela, sobriament, sense superabundància mai, expressant amb parquetat, sense redundància, tot el grat sentit de la bellesa, demostren l'amor per la creació de l'obra. I, encara que la forma quedi alambicada, amb un refinament malaltic, no decau ni es trenca, tenint flexibilitat i no rigidesa de cristal·lització. Tot lo més, aquesta cristal·lització la trobem dintre algun fons on els tons se reflexen a la manera pura de l'escola francesa. Una estil·lit·lització completa. I una morbositat femenina,

R. J.

VAN DONGEN

EXPOSA SET OBRES A LES
GALERÍES DALMAU,
18, PORTAFERRIÇA - BARCELONA
DESEMBRE 1915 - GENER 1916

NOM DE LES OBRES EXPOSADES

- 1 TANGER
- 2 VACANCES
- 3 COUSINE
- 4 LE CHRYSANTHÈME
- 5 INTÉRIEUR
- 6 PORTRAIT DE LA PRINCESSE SALOMÉ ANDREIEFF
- 7 DANSEUSE ORIENTALE

Una altra mostra del ressò que l'exposició va tenir, és la crítica apareguda a la revista «Themis» de Vilanova i la Geltrú, important perquè era el portaveu del grup d'artistes joves que després es concretaria en l'Agrupació Courbet. Feia aquella crítica Josep F. Ràfols, que havia de ser, a part d'arquitecte, un historiador de l'art d'extraordinària rellevància. Ràfols dedicà una columna i mitja de la revista a parlar de Van Dongen, senyal que s'adonava de la importància de l'exposició, cosa que altres medis de comunicació no van saber valorar; tanmateix la seva valoració no va ser obertament favorable. Dedicava bona part del text a transcriure un fragment de Gustave Coquiot, i en la part de redacció pròpia hi havia certa reticència davant d'una pintura centrada temàticament en l'artificiositat de la dona maquillada, usualment pertanyent al món frívol nocturn de París. És més la reticència d'un cristià en guàrdia davant del pecat, però, que la d'un retrògrad artístic, ja que malgrat tot Ràfols reconeixia que «nosaltres que venerem la bonicor de les noies senzilles, de les noies que jamai se han empolvat ¿no havem sentit també una sensació estètica indefinible en presència de noies de cara blanca que només les hem vist d'aital manera?».¹⁶

La més important de les reaccions crítiques a l'exposició barcelonina de Van Dongen va ser la que publicà «Vell i Nou» en un article del prestigiós Romà Jori.¹⁷ No era la clàssica crítica que fa referència concreta a una exposició, sinó un breu assaig sobre l'obra de Van Dongen, que anava de més a més il·lustrat amb tres obres del pintor.¹⁸

Segons Jori «d'un emmaridament dels poetes simbolistes amb els pintors impressionistes en va néixer aquesta pintura que té amb Van Dongen un dels seus més fermes representants», pintura que ell relaciona amb els postimpressionistes que fugen de la civilització occidental: «Ha viscut Van Dongen dintre una civilització decadent; però aquest caràcter no el trobava sols a París, el portà fins a l'Egipte o als Marrocs, cap els pobles —no tant, amb tot, com Gauguin— que sembla que estan en contacte directe amb la Natura, perquè les civilitzacions que un

16. J. F. R.: *Barcelona. Exposició Jou-Van Dongen. Galeries Dalmau, «Themis»* (Vilanova i La Geltrú), any II, núm. 14 (5 gener 1916), pp. 4-5. Aquesta crítica esmenta *Danseuse orientale*, *Le Crysanthème*, *Intérieur* i *Vacances*, bé que no ens dóna gaires dades per a la seva identificació; només en el cas de *Vacances* ens diu que és «una fina percepció del color, de les ombres, del perfil d'una noia ajudada, del perfil d'un taló de sabata».

17. *Art. cit.*

18. Una d'elles, que apareix titulada *D'Orient* (p. 6), correspon sens dubte, com ja he dit abans, a una de les presentades (núm. 7: *Danseuse orientale*), Les altres però, *Una ballarina* (p. 7), i *La domptadora* (p. 17, fora de text), no semblen correspondre a cap de les altres peces relacionades al catàleg de l'exposició.

dia hi foren fugiren, s'esvaniren, restant ara, només, el sediment de la Terra».

Passats uns mesos de l'exposició, Joan Sacs feia balanç de l'any artístic i constatava que l'exposició Van Dongen havia despertat una expectació només discreta. «Van Dongen (*sic*), el célebre holandés de París, expuso en las Galerías Dalmau tres o cuatro (*sic*) telas que debieron haber interesado más», deia Sacs i afegia una apreciació interessant sobre el ressò de la mostra en comparació amb les d'altres avantguardistes estrangers que aleshores també havien tingut lloc a Barcelona: «Los cubistas rusos Charchoune y Grunhoff preocuparon a nuestro público más que V. Dongen y M. Laurencin».¹⁹

L'apreciació de la magnitud dels éxits artístics és sempre subjectiva, ja que contra aquesta opinió de Joan Sacs, n'hi ha una altra de Josep Pla que defensa que malgrat no tenir èxit econòmic, l'exposició Van Dongen a can Dalmau: «L'èxit de públic i d'escàndol que l'exposició aconseguí [...] fou considerable».²⁰

Més diaris i revistes hi havia a la Barcelona de l'època, i uns quants d'ells els he examinat sense haver-hi sabut trobar altres notícies d'aquesta exposició. Sí que n'hi ha força notícies, però, a una altra font cultural de primera magnitud, les *Obres Completes* de Josep Pla, a qui ara mateix m'he referit. Per aquell gran escriptor l'exposició Van Dongen fou molt important, ja que el posà en contacte amb l'activitat de les Galeries Dalmau, la sala d'art més inquieta de la Catalunya d'aquell temps.²¹ Per això Van Dongen hauria de ser un punt de referència freqüent quan l'escriptor català parlés d'art modern, i fins i tot arribà a dedicar-li, el 1960, un dels seus sucosos «retrats de passaport».

Pla ens testimonia també, fent-se ressò d'una informació del pintor i gravador E. C. Ricart, que la impressió que l'exposició Van Dongen va fer sobre Joan Miró —aleshores íntim amic de Ricart— fou «enorme»;²² la qual cosa és molt interessant perquè vol dir que aquella exposició barcelonina fins ara gairebé desconeguda va jugar un paper clau

19. J[oa]n S[acs]: *El año artístico*, «La Publicidad», núm. 13574 (Barcelona) (1 gener 1917), p. 4.

20. Josep PLA: *Obra Completa. Volum XXIX. Homenots. Quarta sèrie*, Destino, Barcelona, 1975, p. 247.

21. Efectivament, Pla diu que començà a freqüentar «el temple de l'art d'avantguarda» que eren les Galeries Dalmau amb motiu de l'exposició Van Dongen (Josep PLA: *Obra Completa. Volum I. El quadern gris. Un dietari*, Destino, Barcelona, 1966, pp. 687-688).

22. PLA: *Homenots*, p. 181. Alguns estudiosos de Miró ja han subratllat l'impacte de l'exposició Van Dongen sobre el pintor català. (Vegeu Victoria COMBALÀ: *El descubrimiento de Miró. Miró y sus críticos, 1918-1929*, Destino, Barcelona, 1990, p. 49).

en el desvetllament de la personalitat d'un dels principals artistes de l'avantguardisme internacional.

Pla ens dóna també algunes altres dades importants per a reconstruir la biografia de Van Dongen. Tot i que quan esmenta alguna data sol ser inexacte —aquí, per exemple, diu que l'exposició a la que em vinc referint va ser el 1918²³ en lloc del 1915-1916—, Pla diu i repeteix altres dades ben creïbles: que Van Dongen vingué a Barcelona procedent d'Alger,²⁴ i que a Barcelona va tenir un cert grau de familiaritat amb certs ambients culturals. El grau d'amistat que el pintor holandès va tenir amb el marxant Josep Dalmau, va ser força alt, segons reiteradament se desprèn dels escrits de Pla que estic utilitzant,²⁵ i el marxant portà fins i tot l'amic artista a la penya de l'Ateneu, un dels llocs clau de la cultura catalana del moment.

La ressonància que l'exposició Van Dongen despertà a Catalunya, doncs, ja queda prou clar que fou notable pel que s'ha vist; i ha d'afegir-se decididament al ric historial de l'artista, fins ara obscur en aquest punt, cosa que dóna als articles, textos i referències esmentats un valor suplementari. Serveixi aquest article meu per posar ordre a tot aquest material dispers i, en conseqüència, al necessari enriquiment de la biografia d'aquell important representant de l'art més inquiet del segle xx que va ser l'holandès afrancesat Kornelius —Kess— Van Dongen.

23. PLA: *Homenots*, p. 246.

24. Josep PLA: *Obra Completa. Volum XVII. Retrats de passaport*, Destino, Barcelona, 1970, p. 128, i *Obra Completa. Volum XXXII. Prosperitat i rauxa de Catalunya*, Destino, Barcelona, 1977, p. 480. A un altre lloc torna a dir que «venia del nord d'Àfrica», i afegeix que hi «havia passat la més gran part de la guerra alliberant anilines dels bordells de les casbahs» (PLA: *Homenots*, p. 248).

25. «Però si l'exposició fou un desastre [econòmic], Van Dongen i el senyor Dalmau es feren molt amics», diu PLA a *Retrats de passaport*, p. 131. De fet pràcticament a tots els texts esmentats en les notes anteriors s'hi pot trobar alguna referència a l'amistat Van Dongen-Dalmau.